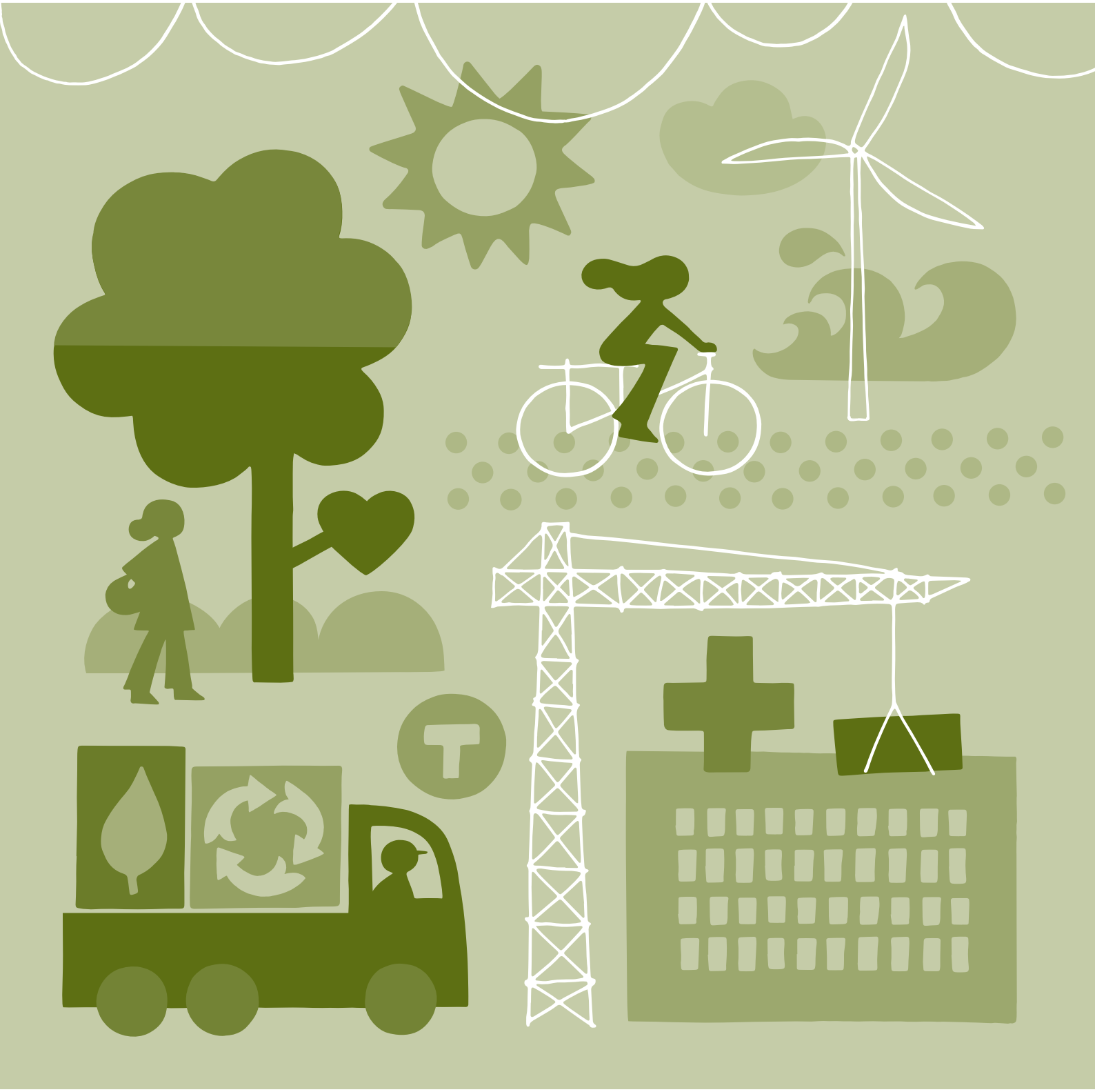
MILJÖPROGRAM
2017–2021

GÄLLER FÖR STOCKHOLMS LÄNS LANDSTING
Antaget av landstingsfullmäktige 2016-11-15

Stockholms läns landsting

LS 2015-0092

INNEHÅLL

1. Syfte och bakgrund 3
2. Landstingets miljöarbete 4
3. Strategisk inriktning och mål för miljöarbetet 5
   - 3.1 Stockholms läns landstings plan för hållbar upphandling 5
   - 3.2 Stockholms läns landstings klimatåtagande 6
   - 3.3 Miljömål för hälso- och sjukvården 7
   - 3.4 Miljömål för kollektivtrafiken och övriga transporter 10
   - 3.5 Miljömål för landstingets fastigheter och anläggningar 12
4. Så styrs miljöarbetet 14
   - 4.1 Organisation och ansvar 14
   - 4.2 Processtyrt miljöarbete i landstinget 14

Riktlinjer miljöarbete 15

LS 2015-0092

Tryckta exemplar av detta program kan beställas via
broschyrer@medicarrier.sll.se

MIX
Papper från ansvarsfulla källor
FSC® C109062

”En förebild för framtiden.”

Med ansvar för framtiden driver Stockholms läns landsting ett innovativt miljöarbete som förbättrar och inspirerar.

VISIONEN FÖR LANDSTINGETS MILJÖARBETE

1 Syfte och bakgrund

LANDSTINGETS FRÄMSTA UPPGIFT är att se till att invånarna i länet får tillgång till en väl fungerande hälso- och sjukvård och kollektivtrafik. Landstinget ansvarar också för regionplanering och ska bidra till ett fritt och tillgängligt kulturliv i länet.

Stockholms län är en dynamisk region i snabb utveckling. För att kunna erbjuda en vård som uppfyller invånarnas förväntningar och framtidens vårdbehov genomför landstinget en av de största satsningarna någonsin inom hälso- och sjukvården. Att Stockholm växer kraftigt innebär en ökad belastning på trafiksystemet i länet och därför görs stora investeringar inom kollektivtrafiken. För att landstinget ska bidra till en hållbar utveckling i regionen behöver allt detta ske med begränsad miljöpåverkan.

I Sverige är det övergripande målet för miljöpolitiken att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta, utan att öka miljö- och hälsoproblemen utanför landet. Stockholms läns landsting är en viktig aktör i Sveriges arbete för att uppnå dessa mål. Världens stats- och regeringschefer har antagit globala mål för hållbar utveckling för att skydda planeten och dess naturresurser, utrota fattigdom och hunger och förverkliga de mänskliga rättigheterna. Landstingets miljöarbete bidrar till att uppnå nationella och internationella mål för hållbar utveckling.

Hållbar utveckling handlar om att säkerställa goda livsvillkor för alla människor nu och i framtiden. Människan är i centrum, ekologin sätter ramarna och en sund ekonomi är en förutsättning och ett medel för hållbar utveckling.

Det här är Stockholms läns landstings sjunde miljöprogram, med mål som syftar till en minskad miljöpåverkan och att driva utvecklingen framåt, både i Stockholmsregionen, i Sverige och globalt. Målen i programmet bidrar till en hållbar samhällsutveckling, med hållbara transporter, fastigheter och vård. Miljöprogrammet inkluderar även en ambition om att vara en ledande aktör vad gäller hållbar upphandling. Därmed tar landstinget ansvar för hur produktionen av de varor och tjänster som landstinget upphandlar påverkar människor och miljö.

2 Landstingets miljöarbete

STOCKHOLMS LÄNS LANDSTING arbetar systematiskt och målmedvetet med att minska verksamhetens negativa miljöpåverkan. Arbetet utgår från mål, riktlinjer och andra krav som gäller för miljöarbetet. Miljöprogrammet har beslutats av landstingsfullmäktige och är styrande för landstingets förvaltningar och bolag. Miljöprogrammet berör all landstingsfinansierad verksamhet och införs, där så är relevant, när landstinget tecknar nya avtal med vårdgivare, trafikoperatörer och andra leverantörer.

Miljöprogrammets mål bryts ner i lokala mål och handlingsplaner inom respektive förvaltning och bolag. Samtliga aktiviteter som verksamheterna planerar inom miljöområdet ska inför beslut om genomförande analyseras och avvägas mot landstingets alla övergripande mål. Kostnadseffektivitet och en ekonomi i balans ska särskilt beaktas.

Miljöarbetet är en del av chefers och medarbetares vardag. Kommunikation om miljö bidrar till att organisationen uppfattas som en attraktiv arbetsgivare och ger en positiv bild av landstinget. Miljöarbetet upprätthålls och utvecklas med certifierade miljöledningssystem och miljömålen följs upp varje år.

Illustration över miljöprogrammets fem områden

3 Strategisk inriktning och mål för miljöarbetet

UNDER 2017–2021 bedriver landstinget ett ambitiöst och systematiskt miljöarbete för att minska klimatpåverkan, bli mer resurseffektivt samt minska de miljö- och hälsorisker som beror på direkta och indirekta utsläpp från verksamheten. Genom att ställa miljö- och sociala krav på leverantörer och utveckla nya metoder och arbetssätt driver landstinget miljöarbetet framåt. Miljöarbetet engagerar och inspirerar, skapar delaktighet och bjuder in till samverkan.

Miljöprogrammet är indelat i fem områden:
- Stockholms läns landstings plan för hållbar upphandling
- Stockholms läns landstings klimatåtagande
- Miljömål för hälso- och sjukvården
- Miljömål för kollektivtrafiken och övriga transporter
- Miljömål för landstingets fastigheter och anläggningar.

Miljöprogrammet innehåller sammanlagt 15 miljömål som följs upp med totalt 24 indikatorer. Måltalen anger den nivå landstinget ska uppnå.

3.1 Stockholms läns landstings plan för hållbar upphandling

Landstinget ska genom upphandling och en resurseffektiv produktanvändning bidra till en hållbar konsumtion och produktion. Stockholms läns landsting är en betydande aktör som kan och ska bidra till hållbar produktutveckling genom att ställa krav i offentlig upphandling. Landstingets ambition är att vara en ledande aktör i Europa när det gäller hållbarhetskrav i offentlig upphandling. Stockholms läns landsting ska genom upphandlingsprocessen
- bidra till att uppfylla mål, riktlinjer och andra krav som gäller för landstingets miljöarbete
- bidra till samhällets övergång till en cirkulär och biobaserad ekonomi genom att sträva efter att köpa in produkter som är långsiktigt hållbara för att i slutändan minimera andelen avfall
- främja innovation av produkter som är fria från miljö- och hälsofarliga ämnen och med låg miljöpåverkan i ett livscykelperspektiv samt stimulera hållbar produktutveckling
- stimulera en resurseffektiv användning av produkter i landstingets verksamheter
- stärka socialt ansvarstagande i leverantörskedjan för varor och tjänster vid landstingets upphandlingar
- ställa effektiva hållbarhetskrav, som är baserade på analyser avseende miljöpåverkan och mänskliga rättigheter.

För att uppfylla dessa krav tar landstinget fram en landstingsövergripande plan för hållbar upphandling. Planen bör även innehålla förslag på hur mikroplaster ska fasas ut ur landstingets verksamheter. Landstingets upphandlande förvaltningar och bolag utvecklar kompetens och arbetssätt för att genomföra planen. I väntan på att planen tas fram är målen i miljöprogrammet vägledande för verksamheternas upphandling.

3.2 Stockholms läns landstings klimatåtagande

Klimatförändringen är en av de svåraste miljöfrågor som människan står inför. Det är därför av största vikt att minska utsläppen av koldioxid och andra växthusgaser. Kollektivtrafiken är den del av landstingets verksamhet som använder mest energi och den står för en stor del av landstingets utsläpp av växthusgaser. Även elektricitet, värme och kyla som används i fastigheter och anläggningar samt konsumtion och byggprojekt står för betydande, indirekta utsläpp av växthusgaser. Klimatförändringarna innebär också nya utmaningar när det gäller att anpassa verksamheterna till bland annat värmeböljor och intensiva skyfall. Landstinget arbetar sedan länge framgångsrikt med att minska verksamheternas direkta och indirekta utsläpp av växthusgaser. Landstingets klimatåtagande innefattar att ytterligare minska klimatpåverkan, men även åtgärder för klimatanpassning.

År 2017–2021 genomför landstinget åtgärder som minskar utsläppen av växthusgaser, bland annat genom att öka användningen av förnybar energi, effektivisera energianvändningen, minska utsläppen av lustgas och anestesigaser samt begränsa klimatpåverkan från bygg- och anläggningsprojekt. Genom miljökrav i upphandling och resurseffektiv användning av produkter minskar landstinget även klimatpåverkan från konsumtion och produktion. Stockholms läns landstings klimatåtagande innebär att landstingets utsläpp av växthusgaser minskar med minst 50 procent till år 2021 jämfört med 2011 och med minst 75 procent jämfört med 1990.[1] Landstingets långsiktiga klimatambition är att bidra till att målen i klimatfärdplanen för Stockholmsregionen uppnås. År 2050 ska Stockholms län vara utan nettoutsläpp av växthusgaser.[2]

Landstinget ansvarar för samhällsviktig verksamhet där det är angeläget att mildra den påverkan som klimatförändringarna orsakar. Landstinget utvecklar därför en plan för klimatanpassning. Inom ramen för den regionala utvecklingsplaneringen arbetar landstinget med klimatanpassning för regionen som helhet.

1 Omfattar delvis scope 1,2 och 3 enligt definitionen i Greenhouse Gas Protocol. Det är klimatutsläpp i form av köldmedia, lustgas och anestesigaser (mål 3), energianvändning för egna fastigheter (mål 11) samt kollektivtrafik och andra betydande resor och transporter med egna fordon eller som utförs av upphandlade leverantörer (mål 7 och 10). Beräkningar sker utifrån ett livscykelperspektiv på olika bränslen, där även produktion och distribution av bränslen ingår. Beräkningen bygger på prognoser och antaganden om landstingets framtida energi- och bränsleanvändning och är därmed förenad med vissa osäkerheter. Hänsyn har tagits till den ökade fastighetsytan för Nya Karolinska Solna men inte till ökade marknadsandelar eller ökad fastighetsyta i kollektivtrafiken.

2 Enligt förslag till mål i ny regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen. Målen fastställs slutligt av landstingsfullmäktige.

1 År 2021 har landstingets utsläpp av växthusgaser minskat med minst 50 procent i jämförelse med år 2011 och med minst 75 procent jämfört med 1990.

1.1	**Indikator**	Klimatpåverkan från utsläpp av växthusgaser, ton koldioxidekvivalenter.
	Måltal	Utsläppen ska minska med minst 50 procent till år 2021 jämfört med år 2011 och med minst 75 procent jämfört med 1990.
	Beskrivning	Utsläppsminskningarna avser den beräknade, sammanlagda effekten av mål i miljöprogrammet (enligt ovan). Därtill minskar landstingets även klimatpåverkan från konsumtion och produktion, vilket dock inte ingår i beräkningen här.

2 År 2021 arbetar landstinget systematiskt och effektivt med klimatanpassning.

2.1	**Indikator och måltal**	Landstinget har en organisation för klimatanpassning och arbetar enligt en beslutad klimatanpassningsplan.
	Beskrivning	Initialt sker ett arbete med att identifiera kritiska faktorer och verksamheter samt synergier på kort och på lång sikt, samt att upprätta förslag på åtgärder som sedan revideras årligen under programperioden. Arbetet utgör underlag för en klimatanpassningsplan som beslutas 2018. Därefter implementerar landstingets verksamheter planen och arbetar systematiskt och effektivt med klimatanpassning.

3.3 Miljömål för hälso- och sjukvården

En ökande och åldrande befolkning ställer höga krav på vården inom Stockholms läns landsting. Det växande vårdbehovet innebär också att miljöbelastningen ökar, både från vårdverksamheterna och indirekt genom inköp av varor och tjänster.

År 2017–2021 genomför landstinget åtgärder som minskar miljöbelastningen från läkemedel, textilier, livsmedel och andra varor i alla led – från produktion till användning och avfall. Åtgärder för en säkrare och mer kostnadseffektiv läkemedelshantering samt en resurseffektiv textilhantering genomförs, liksom ett kontinuerligt arbete för att minska utsläppen av anestesigaser. Landstinget fortsätter även sitt arbete mot antibiotikaresistens genom klok förskrivning och krav på begränsad användning inom livsmedelsproduktion.

Vidare ställs hållbarhetskrav vid upphandling för att stärka miljö och social hänsyn vid produktion av livsmedel och läkemedel samt stimulera utveckling av textilier med låg miljöpåverkan i ett livscykelperspektiv. Sammantaget bidrar arbetet till positiva miljö- och hälsoeffekter såväl regionalt som globalt.

3 Under programperioden arbetar landstinget för en hållbar läkemedelskedja som med bibehållen patientnytta bidrar till att minska miljöpåverkan från läkemedel vid tillverkning, användning och kassation.

3.1	**Indikator och måltal**	Landstingets uppföljning visar på minskade utsläpp av miljöbelastande läkemedelssubstanser.
	Beskrivning	Vårdverksamheter och tandvård arbetar med åtgärder för att minska utsläpp av läkemedelssubstanser på landstingets förteckning över miljöbelastande läkemedel. Uppföljning med kvantitativa mål sker enligt en plan för läkemedel och miljö.
3.2	**Indikator och måltal**	Kassation av läkemedel minskar genom säkrare och effektivare läkemedelshantering.
	Beskrivning	Vårdverksamheter genomför under programperioden åtgärder för en säkrare och mer kostnadseffektiv läkemedelshantering som även bidrar till minskad kassation av läkemedel. Uppföljning med kvantitativa mål sker enligt en plan för läkemedel och miljö.

4 År 2021 har landstingets klimatpåverkan från utsläpp av anestesigaser minskat med 40 procent i jämförelse med år 2011.

4.1	**Indikator**	Klimatpåverkan från utsläpp av anestesigaser, ton koldioxidekvivalenter.
	Måltal	Utsläppen ska minska med 40 procent till år 2021 i jämförelse med år 2011.
	Beskrivning	Den utsläppta mängden är lika med den inköpta mängden, minus eventuell destruerad mängd. Destruerad mängd beräknas med hjälp av uppgifter om utsläppsbegränsande åtgärder, exempelvis antalet använda filter för uppsamling av anestesigaser.

5 År 2021 har landstinget effektiviserat textilhanteringen samt minskat miljöpåverkan från användningen av engångs- och flergångstextiler.

5.1	**Indikator och måltal**	Miljöhänsyn inkluderas i landstingets klädregler.
	Beskrivning	För att minska användningen av engångstextiler där sådana inte krävs av patientsäkerhetsskäl inkluderas miljöhänsyn i både landstingsövergripande och lokala klädregler och klädpolicyer. Indikatorn omfattar vård- och tandvårdsverksamheter.
5.2	**Indikator**	Andelen kläder som är uteliggande i verksamheterna i mer än 30 dagar.
	Måltal	Andelen ska vara mindre än 25 procent.
	Beskrivning	Indikatorn avser att effektivisera hantering av flergångskläder och därmed minska behovet av nyinvestering och nyproduktion av textiler. Uteliggande avser när kläderna levererats från tvättleverantör. Indikatorn omfattar landstingets egna verksamheter inom vård och tandvård. Utöver att minska andel uteliggande kläder verkar förvaltningar och bolag för att omsättningshastigheten för flergångstextilier ökar.

3.3.1 Hållbara patientmåltider

Den mat som serveras i landstinget bidrar till verksamheternas miljöpåverkan. Matfrågan är komplex och sträcker sig över områden som klimat, giftfri miljö, biologisk mångfald och kampen mot global antibiotikaresistens. Stockholms läns landsting ska vara miljösmart i sina upphandlingar. Maten ska bidra till så låg negativ miljöpåverkan som är möjligt och bidra till positiv miljönytta där det är görligt. För att minska miljöpåverkan från patientmåltider satsar landstinget också bland annat på att minska matsvinn och öka andelen lokalproducerade och ekologiska livsmedel. Vissa livsmedel har vid produktion större påverkan på miljön än andra. Stockholms läns landsting ska därför ta fram en plan där det framgår vilka ekologiska livsmedel som främst ska väljas och att 100 procent ekologiskt ska eftersträvas för vissa livsmedelsgrupper. Inköp av produkter som produceras med hjälp av bekämpningsmedel som är förbjudna inom EU ska undvikas.

Att köpa lokalproducerade livsmedel kan även det ha en positiv påverkan på miljön. Detta gäller särskilt mejeriprodukter samt lamm- och nötkött, eftersom får och nötkreatur i hög grad bidrar till biologisk mångfald och öppna landskap. Fokus ska även läggas på att öka inköpen av lokalproducerad frukt och grönsaker.

6 År 2021 serveras hållbara patientmåltider i landstinget.

6.1	**Indikator och måltal**	Hållbarhetskrav ställs alltid vid upphandling av måltidstjänster och livsmedel.
	Beskrivning	Kraven preciseras i en plan för hållbara patientmåltider. Särskilt fokus ska ligga på krav på djurskydd och låg användning av antibiotika i djurproduktionen. Uppföljning av ställda krav görs under programperioden.
6.2	**Indikator**	Andelen ekologiska livsmedel, i procent.
	Måltal	50 procent år 2021.
	Beskrivning	Andelen beräknas på totalkostnaden för inköpta livsmedel. Fokus är på livsmedel med en stor miljöbelastning och varor där produktion sker med hjälp av bekämpningsmedel som är förbjudna i EU. I en plan för hållbara patientmåltider beskrivs vilka ekologiska livsmedel som främst ska väljas.
6.3	**Indikator**	Klimatpåverkan från patientmåltider, ton koldioxidekvivalenter.
	Måltal	Ska ha minskat med 20 procent år 2021 i jämförelse med år 2016.
	Beskrivning	Beräkningarna baseras på klimatdata och statistik från måltidsplaneringsverktyg.
6.4	**Indikator**	Andel av mängden mat som slängs, i procent.
	Måltal	Maximalt 15 procent av portionsvikten slängs år 2021.
	Beskrivning	Avser andel av mängden mat som serveras till patient. En viktig faktor i detta arbete är att patienterna i högre grad får välja vilken mat de vill äta samt att portionsstorlekarna kan anpassas efter behov och önskemål.
6.5	**Indikator**	Mängden matsvinn, ton.
	Måltal	Mängden matsvinn ska ha minskat med 40 procent år 2021 i jämförelse med 2017.
	Beskrivning	Avser den totala mängden matsvinn.
6.6	**Indikator**	Andelen lokalproducerade livsmedel, i procent.
	Måltal	20 procent år 2021.
	Beskrivning	Andelen beräknas på totalkostnaden för inköpta livsmedel. Fokus är på mejeriprodukter, lamm- och nötkött samt frukt och grönt. En definition av lokalproducerat preciseras i en plan för hållbara patientmåltider, där producerat i Sverige är en miniminivå.

3.4 Miljömål för kollektivtrafiken och övriga transporter

Att Stockholm växer kraftigt ökar belastningen på alla delar av trafiksystemet i länet. Landstinget gör stora investeringar inom kollektivtrafiken för att arbetet med hållbara resor ska ligga i framkant och främja en hållbar utveckling av Stockholmsregionen.

Perioden 2017–2021 genomförs olika åtgärder så att kollektivtrafikresandet ökar och transporterna blir mer energieffektiva och i ökad uträckning sker med förnybara drivmedel. Att erbjuda en attraktiv kollektivtrafik är en av landstingets största möjligheter att minska miljöpåverkan. Genom regionplaneringen kan landstinget också gynna resor med cykel och gång och landstinget ska även utnyttja digital teknik för resfria möten och e-hälsotjänster. Landstinget genomför också åtgärder för att minska utsläppen av miljö- och hälsofarliga ämnen vid drift och underhåll av kollektivtrafiken. Åtgärderna leder till minskade utsläpp av partiklar, kväveoxider och klimatpåverkande gaser. Insatserna minskar också kemikaliebelastningen. Sammantaget leder landstingets investeringar i kollektivtrafik tillsammans med det allmänna miljöarbetet till en förbättrad miljö och folkhälsa.

7 Landstinget arbetar för att kollektivtrafik, gång, cykel och digitala möten ska öka så att övriga motoriserade resor minskar. Kollektivtrafikens andel av de motoriserade resorna har ökat år 2021 i jämförelse med år 2011.

7.1	**Indikator**	Resvaneundersökningar om resor med cykel och gång samt digitala möten.
	Måltal	Ökning av gång, cykel och digitala möten.
	Beskrivning	Resvaneundersökningar för länets medborgare följer upp andelen resor med cykel och gång samt digitala möten. Digitala möten är till exempel telefon- och videomöten som ersätter resor med tåg, flyg eller bil och innefattar även telemedicin.

7.2	**Indikator**	Kollektivtrafikens marknadsandel, i procent.
	Måltal	Kollektivtrafikandelar ska öka enligt gällande trafikförsörjningsprogram för Stockholms län.
	Beskrivning	Se gällande trafikförsörjningsprogram för definition.

8 År 2021 sker landstingets transporter till 95 procent med förnybara drivmedel.

8.1	**Indikator**	Andelen förnybar energi för transporter, i procent.
	Måltal	95 procent år 2021.
	Beskrivning	Omfattar kollektivtrafik på land, det vill säga busstrafik, spårtrafik och färdtjänst samt kollektivtrafik till sjöss. Målet innefattar även egna fordon samt andra betydande transporter som landstinget upphandlar. Måltalet avser energiinnehåll (kilowattimmar) i det drivmedel som används.

9 Energianvändningen för kollektivtrafiken har minskat med 10 procent år 2021 och med 15 procent år 2030, i jämförelse med år 2011.

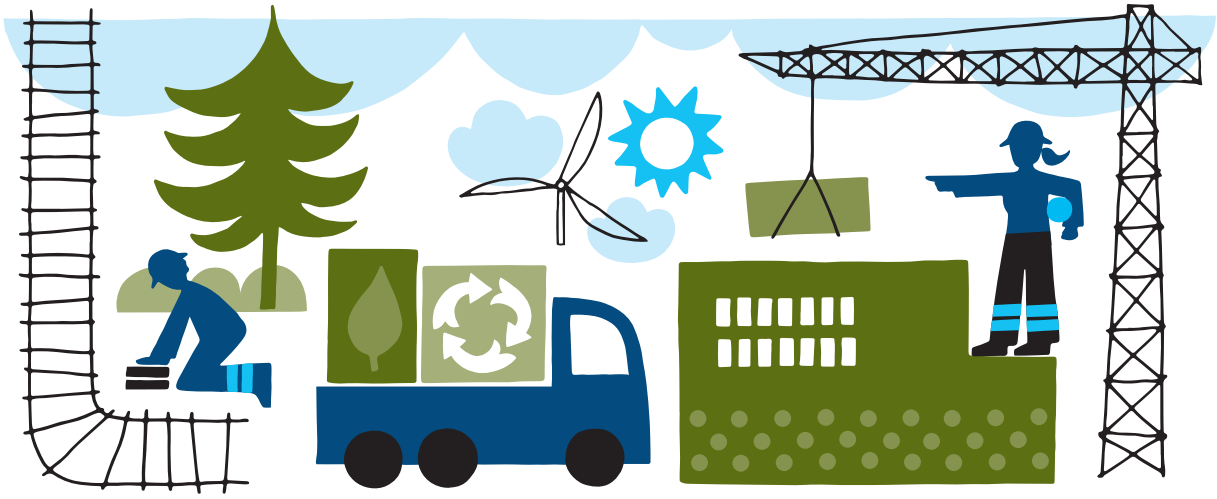
9.1	**Indikator**	Energianvändning för kollektivtrafik per personkilometer.
	Måltal	Ska ha minskat med 10 procent år 2021 och med 15 procent år 2030, i jämförelse med år 2011.
	Beskrivning	Kollektivtrafik med buss, till sjöss samt spårtrafik omfattas och bidrar i olika grad till att uppnå målet. Trafikförvaltningen fastställer specifika riktvärden för respektive trafikslag.

10 År 2021 har mängden miljö- och hälsofarliga kemikalier för drift och underhåll av kollektivtrafiken minskat med 30 procent, i jämförelse med år 2017.

10.1	**Indikator**	Mängden utfasningskemikalier, i kilogram eller liter.
	Måltal	Ska vara 30 procent mindre år 2021 i jämförelse med år 2017.
	Beskrivning	År 2017 inventeras mängden utfasningskemikalier som används för drift och underhåll av fordon samt fastigheter och depåer hos de trafikoperatörer som trafikförvaltningen anlitar och den uppmätta mängden utgör basår för målet. En årlig inventering och redovisning utförs sedan. De aktuella utfasningskemikalierna definieras i Stockholms läns landstings utfasningslista för miljö- och hälsofarliga kemikalier.

11 År 2021 har klimatpåverkan från landstingets tjänsteresor minskat med 25 procent i jämförelse med år 2016.

11.1	**Indikator**	Klimatpåverkan från tåg- och flygresor, ton koldioxidekvivalenter.
	Måltal	Ska ha minskat med 25 procent i jämförelse med år 2016.
	Beskrivning	Omfattar tåg- och flygresor i tjänsten som anställda bokar via resebyrå. Resor med personbil ingår i 8.1 ovan.

3.5 Miljömål för landstingets fastigheter och anläggningar

Stockholms läns landsting är inne i en period med stora investeringar i kollektivtrafik och vårdfastigheter. Bygg- och anläggningsprojekt står för en väsentlig del av landstingets miljöpåverkan 2017–2021. De beslutade bygg- och anläggningsprojektens klimatpåverkan beräknas överstiga landstingets övriga klimatpåverkan. Dessutom sker ytterligare miljöpåverkan genom de kemikalier som finns i byggvaror, samt genom att det uppstår stora mängder avfall i landstingets bygg- och anläggningsprojekt.

Perioden 2017–2021 genomför landstinget olika åtgärder för att begränsa klimatpåverkan från bygg- och anläggningsprojekt. Arbetet med att effektivisera energianvändningen fortsätter, där en viktig del är att planera så att den tekniska utrustningen samt lokalerna på sjukhusen används så effektivt som möjligt. Andra åtgärder handlar om att förebygga avfall och öka materialåtervinningen i bygg- och anläggningsprojekt. Landstinget arbetar också för att minska miljöpåverkan av miljö- och hälsofarliga kemikalier. Sammantaget bidrar arbetet till ökad klimat- och resurseffektivitet samt till minskade kemiska miljö- och hälsorisker.

De många och stora investeringar i ny- och ombyggnationer av landstingets fastigheter, byggnader och lokaler kommer även över tid att öka andelen energieffektiva byggnader. Investeringarna i landstingets fastigheter leder till miljöeffektiva lösningar.

12 Verksamhets- och fastighetsenergi i landstingsägda fastigheter har minskat med 10 procent år 2021 och med 30 procent år 2030, i jämförelse med år 2011.

12.1	**Indikator**	Energianvändning, kilowattimmar per kvadratmeter (Atemp).
	Måltal	10 procent lägre energianvändning år 2021 och 30 procent lägre år 2030, i jämförelse med år 2011.
	Beskrivning	Målet avser använd mängd energi och omfattar all elektricitet, värme och kyla; fastighetsenergi och verksamhetsenergi sammanslaget. Både verksamhets- och fastighetsenergi ska effektiviseras.

13 Under programperioden har klimatpåverkan från byggprocessen i landstingets bygg- och anläggningsprojekt beaktats och begränsats.

13.1	**Indikator och måltal**	Landstinget har en landstingsövergripande plan för att begränsa klimatpåverkan i bygg- och anläggningsprojekt.
	Beskrivning	Under 2017 utarbetas en landstingsövergripande plan för att begränsa klimatpåverkan från byggprocessen i landstingets nybyggnations-, anläggnings- och större ombyggnations-projekt.

14 År 2021 har landstinget ökat materialåtervinningen i bygg- och anläggningsprojekt, samt genomfört åtgärder för att förebygga avfall.

14.1	**Indikator och måltal**	Landstinget arbetar för att förebygga avfall och öka materialåtervinningen i bygg- och anläggningsprojekt.
	Beskrivning	Målet avser att styra mot minskade avfallsmängder samt en mer högkvalitativ material-återvinning vid sluthantering av bygg- och rivningsavfall. Under 2017 identifierar berörda förvaltningar och bolag avfallströmmar med stor miljöpåverkan och utvecklingspotential samt beslutar om lokala mål och åtgärder. Målen ska omfatta ökad materialåtervinning för prioriterade fraktioner, samt avfallsförebyggande insatser, vid nybyggnations-, ombyggnations- respektive anläggningsprojekt.

15 Landstinget bedömer material och produkter som används vid ny- och ombyggnation enligt Byggvarubedömningens kriterier och år 2021 är minst 90 procent accepterade eller rekommenderade.

15.1	**Indikator**	Andelen material och produkter som har bedömts enligt Byggvarubedömningens kriterier, i procent.
	Måltal	50 procent av material och produkter för kollektivtrafikens fastigheter och anläggningar ska vara bedömda år 2021 och för övriga landstingsägda fastigheter gäller att 90 procent ska vara bedömda 2021.
	Beskrivning	De material och produkter som används vid ny- och ombyggnation registreras och i första hand redovisas varje produkt och material för sig, men om det inte är relevant registreras de i produkt- och materialgrupper. Varje år redovisas andelen material och produkter som har bedömts enligt Byggvarubedömningen (eller motsvarande kriterier).
15.2	**Indikator**	Andelen accepterade eller rekommenderade material och produkter av de som har bedömts enligt Byggvarubedömningens kriterier, i procent.
	Måltal	90 procent av material och produkter är accepterade eller rekommenderade år 2021.
	Beskrivning	Varje år redovisas andelen rekommenderade respektive accepterade material och produkter för avslutade projekt. Det omfattar både kollektivtrafikens fastigheter och övriga landstings-ägda fastigheter.

4 Så styrs miljöarbetet

FÖRVALTNINGARNA OCH BOLAGEN styr miljöarbetet genom att planera för åtgärder och hantera kostnader via budgetprocessen, inom ramen för respektive budgetår. Investeringar som görs för miljöarbetet hanteras genom landstingets övergripande investeringsprocess.

4.1 Organisation och ansvar

Landstingsfullmäktige har det övergripande ansvaret och beslutar i principiella och viktiga ärenden, som till exempel övergripande riktlinjer och program för miljöarbetet. Landstingsstyrelsen leder och samordnar landstingets nämnder och deras verksamheter, samt följer upp att landstingsfullmäktiges beslut förverkligas. Landstingsstyrelsen ansvarar även för den övergripande utvecklingen av landstinget som helhet och ansvarar för att skapa en organisation för miljöarbetet. Landstingsstyrelsen följer upp miljöprogrammet och kontrollerar att styrningen av miljöarbetet fungerar tillfredsställande.

Nämnder och bolagsstyrelser ansvarar för miljöfrågorna inom sina verksamheter med utgångspunkt från miljöprogrammet. Förvaltningschefer och verkställande direktörer ansvarar för att utforma lokala mål och anvisningar samt budget inom ramen för sin egen verksamhet för att bidra till att uppfylla målet i landstingets miljöprogram. Dessa lokala mål och anvisningar ska antas av nämnd respektive styrelse.

Förvaltningschefen, alternativt den verkställande direktören, ska löpande rapportera hur arbetet fortlöper till nämnden, styrelsen och i förekommande fall till ägarutskottet.

Medarbetarna bidrar till miljöarbetet och lyfter förbättringsidéer. Leverantörer till landstinget inom hälso- och sjukvård, kollektivtrafik och fastighetsområdet ska följa och redovisa sitt miljöarbete enligt kraven i respektive avtal.

4.2 Processtyrt miljöarbete i landstinget

Miljöarbetet styrs genom landstingets ledningsprocess. Miljöarbetet säkerställs, följs upp och kontrolleras på landstingsnivå genom landstingets budget- och redovisningsprocess samt revision. Ekonomiska, sociala och miljömässiga konsekvenser beaktas inför beslut.

Förvaltningarnas och bolagens miljöarbete ska planeras i respektive årlig budget och verksamhetsrespektive affärsplan. Uppföljning och förbättringsarbete ska säkerställas på bolags- och förvaltningsnivå genom aktiv styrning och certifiering enligt ISO 14001.

4.2.1 Kommunikation och utbildning

Landstingets miljökommunikation ska stärka landstingets varumärke och arbetsgivarvarumärke. All kommunikation och utbildning inom miljöområdet ska planeras utifrån målgruppsanalyser och utformas för att vara både resurseffektiv och nå de önskade effekterna.

Kommunikations- och utbildningsinsatser ska utformas så att information och kunskap förmedlas på ett lättillgängligt och tydligt sätt. Insatserna ska leda till att landstingets miljöarbete är känt och inspirerar, samt till att miljöarbetet integreras i den vardagliga verksamheten.

RIKTLINJER
MILJÖARBETE

Stockholms läns landsting ska arbeta systematiskt och målmedvetet för att successivt och effektivt minska verksamhetens negativa miljöpåverkan. Miljöarbetet ska inspirera andra aktörer, stimulera till innovation och utveckling inom miljöområdet och bidra till att organisationen uppfattas som en attraktiv arbetsgivare.

Styrande principer

De styrande principerna för landstingets miljöarbete innebär att landstingets förvaltningar och bolag, med hänsyn till landstingets kärnverksamheter och övriga mål samt med bibehållen kvalitet i verksamheterna,

- prioriterar resfria arbetssätt, liksom resor med tåg framför flyg
- i första hand väljer energi av förnybart ursprung vid tecknande av nya avtal om leveranser av elektricitet, fjärrvärme och fjärrkyla till egna fastigheter, samt elektricitet till kollektivtrafiken
- ställer krav på energiprestanda vid nybyggnationer och större ombyggnationer[1]
- ställer krav i avtal om att det ska finnas effektiv utrustning för destruktion av lustgas inom all landstingsfinansierad förlossningsvård och viss tandvård, samt följer utvecklingen när det gäller användningen av lustgas inom övrig vård för att säkerställa fortsatt låga utsläpp
- säkerställer att verksamheterna arbetar resurseffektivt genom att
  - effektivisera materialförbrukningen
  - främja återanvändning av möbler och IT-utrustning
  - återvinna patientmat, förpackningar, tidningar, elavfall, farligt avfall och andra väsentliga fraktioner[2]
- säkerställer att logistik och utrymmen för avfallshantering är ändamålsenliga genom att ställa krav på effektiva återvinningssystem i samband med upphandling av avfallsentreprenörer
- främjar återanvändning av byggmaterial samt tillämpar Sveriges byggindustriers riktlinjer för sortering av avfall i bygg- och anläggningsprojekt[3]
- inte använder kemiska produkter som medför en risk för hälsa och miljö, enligt Stockholms läns landstings utfasningslista
- väljer i första hand ekologiskt kaffe, och te samt ekologisk eller lokalproducerad frukt till anställda vid inköp och vid representation.

Uppföljning

Riktlinjerna ska följas upp i enlighet med landstingets ledningsprocess och samordnat med uppföljning av andra landstingsövergripande styrande dokument. Resultat redovisas i landstingets årliga miljöredovisning. Den löpande uppföljningen sker lokalt, inom ramen för respektive miljöledningssystem.

1 Kraven på energianvändning ska motsvara Miljöbyggnad betyg Guld (se www.sgbc.se).
2 Materialåtervinningsgraden i landstingets sjukhusfastigheter ska vara minst 25 procent, enligt landstingets miljöprogram 2012-2016.
3 Sorteringsgraden för avfall i bygg- och anläggningsprojekt ska vara minst 90 procent, enligt landstingets miljöprogram 2012-2016.

Landstingsstyrelsens förvaltning
Box 22550, 104 22 Stockholm
Telefon: 08-737 25 00
www.sll.se

Stockholms läns landsting